पुढारी

मागण्यांची जंत्री, आश्वासनांचा सुकाळ

नेमेचि येतो पावसाळा... तसं दरवर्षी साहित्य आणि नाट्यसंमेलनाचं सूप वाजतं... तसंच यंदाच्या नाट्यसंमेलनाच्या बाबतीत म्हणता येणार नाही... कारण यंदाचं नाट्य संमेलन महाराष्ट्राच्या रंगभूमीची १०० वर्षांची परंपरा सांगणारे संमेलन होतं... त्यामुळे ते महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात पोहोचण्यासाठी आणि मराठी नाटकाचा पाया रोवला गेला तिथं म्हणजे तंजावर आणि सांगलीत संमेलनाची मुहूर्तमेढ करण्यात आली. विभागीय संमेलनाची सुरुवात पुण्यातून तर प्रत्यक्षात १०० व्या संमेलनाचा शुभारंभ पिंपरी - चिंचवडमधून अखिल भारतीय मराठी नाट्य परिषदेने केला. आता विभागीय संमेलन सोलापूर, नगर, नागपूर, मुंबईत होईल आणि या संमेलनाची सांगता रत्नागिरीत होईल.

संमेलनाच्या निमित्ताने
-अनुपमा गुंडे

नाट्य आणि साहित्य संमेलन हा आता एक इव्हेंट झाला आहे. तसाच भव्यपणा चिंचवडच्या नाट्यसंमेलनाच्या आयोजनात होता, ते आता रसिकांनाही नवं नाही आणि अशी भव्य - दिव्यता असेल, तर रसिकही येतात... त्यामुळे हे सगळं एकमेकांना साजेसं होतं. यजमान आणि आयोजकांनी कितीही जीवाचे रान केले तरी त्यात त्रुटी राहतात, तसेच या संमेलनात झाले. एरव्ही रंगमंच कामगारांसाठी वारेमाप घोषणा करणारे, सतत त्यांच्याविषयी आस्था दाखवणाऱ्यांनी संमेलनाला आलेल्या रंगमंच कामगारांना दोन दिवस राहण्यासाठी बरी म्हणावी, अशी निवास व्यवस्थाही आयोजकांनी दिली नाही आणि इतर कलाकार, अन्य पाहुण्यांना आयोजकांनी रेड कार्पेट टाकले होते, हा भेदभाव या संमेलनात प्रकर्षाने जाणवला. पडद्यामागे असले तरी रंगमंच कामगार हा रंगभूमीचा कणा आहेत, संमेलनात त्यांच्याकडे झालेले दुर्लक्ष हे चुकीचे होते.

संमेलनात सहसा नाट्य सद्यस्थितीवर परिसंवाद, चर्चा जास्त होतात, त्यातून मंथनही घडते, पण या संमेलनात ऑनलाईन एन्टरटेन्मेंट आणि चॅट जीपीटीचा रंगभूमीवर होणाऱ्या परिणामावर परिसंवाद झाला. रंगभूमीसमोर असलेले तंत्रज्ञानाचे आव्हान त्याचे गुलाम न होता त्याचा रंगभूमीसाठी कसा फायदा होईल, असा सकारात्मक सूर परिसंवादात उमटला. रंगभूमीसमोरील तंत्रज्ञानाच्या आव्हानांचे सूर उपमुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्याही भाषणात उमटले. मूकपट, बोलपट, टीव्ही आला तेव्हाही रंगभूमीपुढे हीच भीती होती, आताही तंत्रज्ञानाची आव्हाने असली तरी जोपर्यंत मराठी रसिक आहेत, तोपर्यंत मराठी रंगभूमीला मरण नाही, असा आशावाद त्यांनी व्यक्त केला.

नाट्य आणि साहित्य संमेलने ही गेल्या काही वर्षात त्यावर होणाऱ्या मंथनांपेक्षा त्यात होणाऱ्या मागण्यांनी जास्त गाजतात, कारण या संमेलनाची व्यासपीठे राजकीय नेत्यांच्या भाऊगर्दीने भरलेली असतात, त्यातील घोषणांचे शिडकावेही तळापर्यंत किती झिरपतात, हा संशोधनाचा मुद्दा आहे, कारण १०० संमेलनातही नाट्यगृहांच्या सुस्थितीची मागणी करावी लागते, हे वास्तव त्यासाठी पुरेसं आहे. या संमेलनातही मुख्यमंत्री एकनाथ शिंदे आणि उपमुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी रंगकर्मींच्या मागण्या पूर्ण करण्याची भरघोस आश्वासनं दिली आहेत, त्या आश्वासनांचा पाठपुरावा नाट्य परिषदेलाच करायचा आहे. सांस्कृतिक कार्य संचालनालय वर्गवारी आणि नियमानुसार कलाकारांना जे मानधन देते, महागाईच्या जमान्यात त्या तुटपुंज्या मानधनात वाढ करण्याचे आश्वासन सर्वच सत्ताधाऱ्यांनी रसिकांच्या साक्षीने दिले. नाट्यसंमेलनाध्यक्ष जब्बार पटेल यांनी विद्यापीठ पातळीवर होणाऱ्या नाटकांना सेन्सॉरशीप नको, त्यांना नाटकातून व्यक्त होण्याची मुभा मागितली आणि विद्यापीठातील कला विभागांच्या अनुदानात वाढ करण्याची मागणी त्यांनी केली.

नाट्य परिषदेचे अध्यक्ष प्रशांत दामले यांनी नाट्यगृहे बांधतांना आणि बांधल्यानंतही ती सुस्थितीत राहावी, यासाठी रंगकर्मींना त्या प्रक्रियेत सहभागी करण्याची रास्त मागणी केली. राज्यात ७५ नाट्यगृहे उभारण्याची घोषणा राज्याचे सांस्कृतिक मंत्री सुधीर मुनगुंटीवार यांनी यापूर्वीच केली आहे, ती नाट्यगृहे उभारली जाईपर्यंत आम्ही पद सोडणार नाही, अशी ग्वाही त्यांनी दिली. अस्तित्वात असलेली नाट्यगृहे आधुनिक सोयींनी युक्त आणि पर्यावरणपूरक करण्याचा मानसही त्यांनी व्यक्त केला. मंत्रालयात फाईली कोणत्या वेगाने आणि कशा फिरतात, हे दस्तुरखुद्द मंत्रीमहोदयांनी जाहीरपणे मान्य केले, सरकारी यंत्रणा कशी काम करते, मग ती स्थानिक स्वराज्य संस्थांची असो की मंत्रालयातील याचा अनुभव कलाकारांना नाट्यगृहाच्या यंत्रणेत वेळोवेळी येतच असतो, त्यामुळे रंगभूमीच्या आणि कलाकारांच्या ऊर्जितावस्थेसाठी मागण्यांच्या फाईलींचा प्रवास वेगाने कसा घडवायचा, याकडे परिषदेला लक्ष द्यावे लागणार आहे, तेही लोकाश्रयाचे आपले वजन वापरून.

संमेलनात कलाकारांची उपस्थिती हा दरवर्षीचा चर्चेचा मुद्दा यंदाही गाजला. संमेलनाला गिने - चुने चेहरेच येतात. त्याचे सबळ कारण दिले जाते, ते अनेक कलाकार मालिका, चित्रपटाच्या चित्रीकरणात व्यस्त असतात. हे व्यस्त असणारे बहुतांशी कलाकार रंगभूमीच्या मांडवाखालून गेलेले असतात, ज्या रंगभूमीने आपल्या पदरात पैसा, प्रसिद्धीचे दान टाकले, त्या रंगभूमीच्या उत्सवाकडे कलाकार पाठ फिरवतात, यावर संमेलनाचे निमंत्रक आणि नाट्य परिषदेचे विश्वस्त उदय सामंत यांनीही कलाकारांच्या संमेलनातील उपस्थितीवर बोट ठेवले, हे संमेलन कलाकारांचे असते, त्यामुळे कलाकारांनी या संमेलनाला यावे, यासाठी संमेलन काळात निर्मात्यांनी नाटकाचे प्रयोग ठेवू नये, असा नियम करण्याचे आवाहन त्यांनी केले. नाटकाचे प्रयोग बंद ठेवल्यामुळे कलाकार, निर्मात्यांचे नुकसान होत असेल, तर नाट्यसंमेलनाच्या निधीत त्यासाठी तजवीज करण्याची सूचना सामंत यांनी केली.

साहित्य असो की नाट्यसंमेलनाच्या व्यासपीठावर राजकारण्यांची उपस्थिती या विषयाचा आता चोथा झाला होता. आम्ही राजकारणी ३६५ दिवस नाटक करत असतो, त्याचा ट्रेलर जनतेने बघितला, असे सत्तांतराचे दाखले देत रसिकांचे हसे राजकारण्यांनी मिळवले, पण कलाकारांना पुन्हा मागण्यांची झोळी घेऊन राजाश्रयासाठी त्यांच्याच दारात जावे लागत असल्याने व्यासपीठावरची त्यांची स्थाने अढळ आहेत, त्यामुळे टीका होवो की चर्चा, राजकारणात 'नाटक' आणि नाटकात 'राजकारण' हे अटळ झाले आहे. या संमेलनात व्यावसायिक नाटके भरपूर झाली, पण ती अंतरा-अंतरावर होती, त्यामुळे केवळ त्या - त्या भागातील रसिकांना त्याचा आस्वाद घेता आला. चिंचवड, सांगवी आणि निगडी हा भाग सेवा, उद्योगात राबणाऱ्या कष्टकरी, मध्यमवर्गीयांचा आहे. हा वर्ग नाटकाचे ५००, ३००, २०० रुपयांचे तिकीट काढून नाटकाला जाऊ शकत नाही, त्यांना नाटक पाहायला मिळाले. नाट्यसंमेलनाच्या दिंडीत मालिकांमुळे कलाकारांची ओळख अधिक असल्याचे रसिकांच्या प्रतिसादावरून जाणवत होते. मालिकेतल्या पात्रानिशी कलाकारांना रसिक ओळखून त्यांच्यासोबत फोटो काढत होते, रसिक आणि कलाकारांची ही देवघेव जशी रसिकांना सुखावणारी होती, तशीच एका कलाकाराला हवी असणारी लोकाश्रयाचीही ती पावती होती.

व्यावसायिक नाटकांबरोबर प्रवाहाबाहेरच्या म्हणजे प्रायोगिक नाटकांना संमेलनात स्थान दिले गेले, हे कौतुकच. पण, व्यावसायिक रंगभूमीचे उजवे स्थान येथेही अबाधित दिसले, कारण त्यात चमकणारे सितारे होते, प्रायोगिक नाटकात उद्याचे तारे आहेत, नाटकासाठी आलेल्या या प्रायोगिकवाल्यांना येथेही डावे स्थान सुविधांसाठी देण्यात आले. एका प्रायोगिक संचाला तर नाटक सादर करण्यासाठी खूप आटापिटा करावा लागला. त्यांच्या नाटकाच्या प्रयोगाची वेळ भल्या पहाटे ७ वाजता ठेवण्यात आली, ७ वाजता आणि तेही प्रायोगिक नाटक पाहायला कोण येणार, पण प्रायोगिकवाल्यांनी हाही प्रयोग करावा, अशी परिषदेची इच्छा होती.

आहे त्या नाट्यगृहांची भाडी, प्रवास खर्च, टोल माफी या नाट्यसंस्थांच्या मागण्यांवर संमेलनात चर्चा होणे अपेक्षित होते, सर्वाधिक भाडे असलेल्या पिंपरीच्या नाट्यगृहाचे भाडे सर्वाधिक आहे, ते कमी करा, अशी मागणी होताच,

चार विभागीय संमेलने होणार

नाट्यसंमेलनाच्या उद्घाटनाला आणि समारोपाला राज्यातील सत्ताधारी पक्षातील मुख्य नेते होते. या संमेलनाकडे नाट्य परिषदेने विविध मागण्या केल्या. महाराष्ट्रातील रंगभूमीचा इतिहास पाहता, या मागण्या मूलभूत सोयींच्या आहेत. मनसे नेते राज ठाकरे आपल्या भाषणात म्हणाले, सगळ्याच पक्षांच्या नेत्यांनी रस्ते, पाणी या मूलभूत गरजांच्या बळावर निवडणुका लढवल्या. नाट्य परिषदही संमेलनाच्या व्यासपीठावर वर्षानुवर्षे नाट्यगृह, नवोदित आणि ज्येष्ठ कलाकारांच्या त्याच-त्याच प्रश्नांची झोळी घेवून मंत्रालयाचे उंबरठे झिजवत आहे. या संमेलनात मागण्यांची जंत्री आणि आश्वासनांचा सुकाळ होता... संमेलनाची अजून चार विभागीय संमेलने होणार आहेत, समारोप रत्नागिरीत होणार आहे. त्या संमेलनापर्यंत परिषदेच्या आणि कलाकारांच्या पदरात आश्वासनांपैकी काय पडते, हे नजीकच्या भविष्यात कळेलच.

संमेलनाच्या आयोजनात असलेल्या तेथील आयुक्तांनी भाडे कपातीचा निर्णय घेतला. तसे भाग्य राज्यातील अन्य नाट्यगृहांच्या वाटेलाही येण्याची गरज आहे, कारण कोरोनानंतर काही नाटकांची चलती आहे. सगळ्यांचीच नाही. काही निर्माते अजूनही जात्यात आहेत. १०० वे संमेलन म्हणून सरकारने या संमेलनाला ९ कोटी ८३ लाख रुपयांचा निधी दिला आहे. त्यात आणखी चार संमेलने व्हायची आहेत. पिंपरी - चिंचवड आणि पुणेकरांनी स्थानिक प्रायोजकांची मदत घेऊन संमेलनाचा घाट घातला. या निधीतील काही भाग स्थानिक कलाकारांसाठी आणि कलेसाठी भरीव करण्याची सूचना सामंत यांनी केली. त्यातून संमेलनाच्या उभारणीत महत्त्वाचा वाटा असलेल्या स्थानिक नाट्य परिषदा काय करतात, हे भविष्यात कळेलच. 'मी आणि नाटक' या विषयावर मनसे अध्यक्ष राज ठाकरे यांच्या मुलाखतीत त्यांनी नाटकावाल्यांच्या आणि राजकारण्यांच्या मर्मस्थळावर बोटं ठेवली. साखर कारखान्यांना सरकार २ हजार, ५ हजार कोटी देते, त्यातील ५०० कोटी नाटकवाल्यांना द्या, अशी सूचना केली. सरकार नाट्यगृहांसाठी काही करत नसेल, तर अनेक खासगी कंपन्यांच्या उत्तरदायित्व निधीतून रंगभूमीला मदतीचा हात मिळू शकतो, तिकडे आणि कलाकारांच्या मागण्या घेऊन आपण सगळ्या राजकारण्यांना एकत्र आणण्यासाठी पुढाकार घेऊ, असेही ठाकरेंनी सांगितले.

नटसम्राट अप्पा बेलवलकरांची व्यथा घेऊन आज अनेक कलाकार जगत आहेत, रसिकांचे मनोरंजन, प्रबोधन करणाऱ्या थकलेल्या बेलवलकरांना आज आधाराची गरज आहे, ही गरज ओळखून दिवंगत अभिनेत्यांनी पुण्यात अशा कलाकारांना वृद्धाश्रमासाठी जागा दिली. या जागेवर १०० व्या संमेलनाच्या सांगतेआधी वृद्धाश्रमाचे भूमिपूजन करण्याचे आश्वासन उद्योगमंत्री आणि संमेलनाचे निमंत्रक उदय सामंत यांनी दिले. संमेलनाच्या व्यासपीठावर नाटक करणारे राजकारणी आहेतच, पण नाटकाला, कलाकारांना लोकाश्रय मिळवून देण्यासाठी राजाश्रय लागतोच, राजाश्रयाचे हात पूर्वी पडद्यामागे असायचे, ते आता व्यासपीठावर असतात, पण त्यातील अभिव्यक्तीची आणि राजाश्रयाच्या सीमारेषेचे भान कलाकारांनी सांभाळण्याची गरज आहे. केवळ कलाकार आणि रसिकांचं निखळ संमेलन होण्यासाठी सर्वांनीच प्रयत्न करण्याची गरज आहे.